



## BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN YAŞADIKLARI SORUNLAR\*

### PROBLEMS OF BULGARIAN IMMIGRANTS

Gonca EREN\*\*

#### Öz

Osmanlı döneminden itibaren, Türkiye birçok uluslar arası göç dalgasına tanıklık etmiş, bu göçlerin en önemlilerinden biri ise Balkan ülkesi olan Bulgaristan'dan göç eden Türklere'dir. 93 Harbi ile başlayan ve günümüze kadar farklı zaman dilimlerinde devam eden bu göçlerin en büyüğü, 1989 göçüdür. Todor Jivkov'un 2 Haziran 1989'da televizyonda yaptığı konuşmasında, Türkiye'ye kapılarını açması çağrısında bulunması üzerine, yaşanan bu olaya karşılık, dönemin Başbakanı Turgut Özal, göç etmek isteyen tüm Türklere kucak açmıştır. Bu göçle gelenler doğrudan Türk vatandaşlığına geçmişler, genellikle Marmara ve Ege bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Başlarda uyum ve bazı sıkıntılar yaşasalarda, Bulgaristan'daki asimilasyon politikalarından kurtulmaları ve Türkiye'deki daha rahat bir yaşam, onları psikolojik olarak olumlu yönde etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin, Toplumla uyum-kabul süreçleri, yaşadıkları toplumsal sorunlarını, deyimlerini araştırma ile ilgilidir.

**Anahtar Kelimeler:** Bulgaristan Türkleri, Göç, Uyum, Asimilasyon Entegrasyon (Bütünleşme), Türkiye.

#### Abstract

Since the Ottoman Empire, Turkey has seen lots of international immigration waves. Turkish people who immigrate from Bulgaria, a Balkan country, are one of the important part of these waves. The immigration started with 93 War and continued, the biggest one is in 1989. In 2 July 1989, on TV channels Todor Jivkov pointed out that Turkey has to accept the people who want to come back. In return to this, the preminister of that time Turgut Özal accepted all those people. People who came with this migration switched to Turkish citizenship and settled mainly Marmara and Ege regions. Even if they had various problems adapting, getting away from the assimilation policies in Bulgaria and the more comfortable life in Turkey affected their psychology positively. Aim of this study is analyzing the adaptation period of these people, also searching for the activities of associations in this context. The starting point of these Balkan associations is connected to national case, but then they started to interested in cultural and cooperation subjects and for all these they worked together with government.

**Keywords:** Turks Of Bulgaria, Migration, Harmony, Assimilation, Integration, Turkey.

#### Giriş

Osmanlı imparatorluğu döneminde, Rumeli'ye bir devlet politikası nedeniyle yerleştirilen Türkler, İmparatorluğun son dönemlerinde kaybedilen topraklar sebebiyle yaşadıkları topraklardan tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başlayan göçler günümüze kadar devam etmektedir (Özer, 2015: 3). Türkiye'ye gerçekleşmiş olan göçlerin nedenleri genel olarak değerlendirildiğinde, çoğunlukla Türkiye dışındaki soydaşların ve Türk-Müslümanların totaliter rejimlerden veya savaş mağduru olarak kaçıp Türkiye'ye sığındıkları, kısacası göçlerin irksal, ulusal, sosyo-kültürel ve siyasal sebeplerle göç etmek zorunda kalmaları görülmektedir (Ağanoğlu, 2001, 342-343).

Türkiye'ye gelen göçmen ve sığınmacılar konusunda kuralları belirleyen ilk kanun, 14 Haziran 1934 yılında çıkarılan 2510 nolu İskan Kanunudur. Bu kanun Türkiye'ye kimlerin göç edeceği, yerleşebileceği ve mülteci statüsü edinebileceğine dair maddeleri içermektedir. Bu kanun ile birlikte mülteci veya göçmen statüsünde başvuru yapanlar arasında Türk kültürü ve ırkından olanlara öncelik tanınmıştır. Bu yasa çerçevesinde göçmen; Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup Türkiye'ye yerleşmeye gelen birey olarak adlandırılmaktadır (Dedeoğlu, 2011, 31). Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin en büyüğü, Bulgaristan'dan göç eden Türklere'dir. Aynı zamanda Bulgaristan Türkleri, Balkanlarda yaşayan en büyük Türk azınlık grubudur. Sivil Toplum Kuruluşları, resmi kurumlar dışında ve onlardan bağımsız olarak kurulan; sosyal, kültürel, hukuki, politik ve çevresel amaçlar doğrultusunda ikna ve eylemlerde bulunan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük esasına göre bünyesine alan ve kar amacı gütmeyen kuruluşlardır.

\* Bu makale İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, STK ve Sosyal Sorumluluk Yönetimi, Yüksek Lisans Programında, Dr. Öğr. Üyesi .Aynur Erdoğan Coşkun danışmanlığında hazırlanan proje çalışmasına dayanmaktadır.

\*\* İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Mezunu.



Balkan sivil toplum kuruluşları olan göçmen dernekleri ise öncelikle büyük şehirlerde ve balkan göçmenlerinin yoğunlukta olduğu bölgelerde faaliyet göstermektedirler. Bu dernekler aynı kültür, gelenek ve göreneğe sahip kişilerin birlikte hareket edebilmeleri ve dayanışma içinde olmaları için kurulmuşlardır (Bayraktar, 2014,194).

STK'lar öncelikle göçmenlerin göç edip yerleştikleri bölgelere uyum sürecinin düzenli yürümesi için yardımcı olmaya çabalamışlardır. Balkan sivil toplum kuruluşları, kuruluşlarının ilk yıllarında soydaşlarının milli davalarına; dil, din, eşitlik ve özgürlük alanı işlevlerini yerine getirmişlerdir. Göç ve İskan ile ilgili literatür taraması yapıldığında, Balkan göçleri hakkında az sayıda araştırma ve yayının olduğu, özellikle 1989 zorunlu göçü üzerine yoğunlaştığı diğer göçlerle ise çalışmaların sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu göçle gelenler hakkında, gelen göçmenlerin sınıfsal yapısı ve farklı grupların göç sonrası konumları gibi konularda fazla bilgi bulunmamaktadır.

### 1. Göçün Tarihi Kavramı

Dünya da genel olarak her ülke neredeyse göçten etkilenmiştir. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısı toplu nüfus hareketlerine şahitlik etmiştir. Son elli yılda 175 milyondan fazla kişinin kitlesel göç ettiği bilinmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) küresel göç rakamlarına göre dünya da 232 milyon insan (dünya nüfusunun % 3.2'si) uluslar arası göçmenlerden oluşmaktadır. (www.goc.gov.tr, 2013, 5-6-7). Uluslar arası göçün makro dinamiklerini son yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi oluşumlar belirlemiştir. Siyasi istikrarsızlıktan, insan hakları ihlallerinden ve baskıcı politikalarından kaçan insanlar daha iyi yaşam koşulları ümidiyle batı ülkelerine yönelmişlerdir. Etnik çatışmalar, 1990'ların başındaki büyük çözümlenin ardından Bosna, Kosova, Bulgaristan, Irak gibi ülkelerde iç savaşlara ve etnik zorunlu göç durumlarına dönüşmüş ve tüm bunların sonucunda yüksek sayıda bir nüfus yerinden ve ülkesinden oldu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) rakamlarına göre 1974 yılında bütün dünyadaki sığınmacı sayısı 2.4 milyondur. Bu sayı 1984'te 10.5 milyona, 1996'da 27.4 milyona ulaşmıştır. Son dönemlerde ülkelerine geri dönenlerdeki artış ve yeni başvurulardaki azalma sonucunda 2003 başında BMMYK'nın verilerine göre toplam sayı 20.6 milyona düşmüştür (Danış, 2004, 1-2). BM 2015 göç raporuna göre, dünya genelinde uluslar arası göç edenlerin sayısı her geçen gün artış göstermektedir. 2010 yılında 222 milyon, 2015'te ise göçmen sayısı 244 milyona ulaşmıştır. İç göçler ile birlikte dünyadaki göçmen sayısı 1 milyara yaklaştığı bilinmektedir. Dünyadaki göçmenlerin yaklaşık üçte ikisi Avrupa'da, (76 milyon) ve Asya'da (75 milyon) yaşamaktadır. Kuzey Amerika 54 milyon, onu takiben Afrika'da ise 21 milyon göçmen yaşamaktadır. Dünyanın en çok göçmen barındıran ülkesi ise 47 milyon ile ABD'dir. ABD'yi 12 milyon göçmen sayısı ile Almanya ve Rusya izlemekle birlikte, Suudi Arabistan da ise 10 milyon göçmen barındırmaktadır. BMMYK 2014 sonu verilerine göre, dünyada zorla yerinden edilmiş kişiler, 59.5 milyona ulaşmıştır. 2016 yılında 2.7 milyonu Suriyeli olmak üzere, 3 milyon mülteci ağırlayan Türkiye, dünyada en fazla mülteci barındıran ülke olmuştur (Adıgüzel, 2016, 8). Cumhuriyet'in kurulması ve sonrasında da devam eden ülkemize yapılan göçler ise şu şekilde açıklanabilir.

- 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384 kişi,
- 1923-1945 yılları arasında Balkanlardan 800 bin kişi,
- 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi
- 1988 yılında Halepçe katliamından sonra Irak'tan 51.542 kişi,
- 1989 yılında Bulgaristan'dan 345 bin kişi,
- 1991 yılında Birinci Körfez Savaşından sonra Irak'tan 467.489 kişi,
- 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20 bin kişi,
- 1999 yılında Kosova'dan 17.746 kişi,
- 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi,
- 2011-2013 Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar dolayısıyla yaklaşık 1milyon kişi (Göç İd. Gn. Müd. Yay. 2013, 9-12).
- 2016 verilerine göre Suriye'den gelen mültecilerin sayısı 2.7 milyona ulaşmıştır (Adıgüzel, 2016, 8).

Tarihi süreç içinde büyük göçlere tanıklık etmiş olan Türkiye, önemli bir coğrafi konuma sahiptir. 20.yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devletinin Anadolu dışındaki topraklarından, özellikle de Balkanlar ve Kafkaslar Türk ve Müslümanların yoğun olarak göç ettikleri görülmektedir. 1923-1925 yıllarında Türk-Yunan Nüfus mübadelesi ile Yunanistan'dan 400 bine yakın göçmen Türkiye'ye göç etmiştir. Bulgaristan ile yapılan Türk-Bulgar ikamet anlaşmasıyla 1923-1939 tarihleri arasında 198.688, 1950-1951 yılları arasında 154.393, 1978 yılında 130 bin göçmen Türkiye'ye gelmiştir. 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya ve Makedonya'dan yüzbinlerce göçmen Anadolu'ya gelmiştir. 1980 sonrasında Türkiye'ye



yönelik göçler değişmeye başlamış, büyük göç akınları yerini çatışmalı ortamlardan kaçan insanların göç hareketlerine bırakmıştır (Kavaklıoğlu 2013'den akt., Çam, 2014, 99). Göçmen, mülteci ve sığınmacı olgusuna yönelik bakış açıları tarihsel boyut içinde değişiklikler göstermiş olup, ulusal ve evrensel hukuk kurallarının gelişmiş taraflarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu konuya, günümüzde göçmen ve sığınmacı sorunuyla karşılaşmak zorunda kalan toplumlar, duruma daha fazla duyarlılık göstermek zorunda kalmışlardır. Göçmenlerin ve mültecilerin üzücü durumları özellikle yazılı ve görsel medyada yer alması, uluslar arası kurumların baskılarıyla birlikte ülkelerin imajını zedelemektedir. Göç alan ülkelere toplumsal sorunlar yaşanması, siyasi yapının zorlanması, ekonomik yükün artması ve kültürel sorunların büyümesi gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında göç alan ülkelere göçmenlerin, barınma, sağlık, güvenlik ve beslenme gibi insani sorunlarının giderilmesi de göç alan ülkelere ağır bir yük olmaktadır. Göç veren ülkelere ise nüfusun azalması, doğum oranlarının azalması ve çalışma alanında oluşan boşluklar yaşanmasına neden olmaktadır (Ökmen, 2015, 77). Türkiye ve Türk toplumu açısından göç olgusu, yabancı olduğu bir durum değildir. Balkanlardan ülkemize gelen soydaşlarımız ile daha sonraki yıllarda yurt dışına çalışmak için giden Türk işçilerin göçü ülkemizin iç ve dış göç süreçlerini yaşadığının bir göstergesi olarak görülmektedir (Kirişçi, 2015, 77). Son yıllarda Türkiye, coğrafi konumu gereği bir göç ülkesi haline gelmiş bulunmaktadır. Tarihsel süreçte, Türkiye'nin göç alan ve göç veren bir ülke olması ve başka ülkelere de insan alış-verişi içinde olması açıkça görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise farklı din, dil ve ırka sahip göçmenlerin ve sığınmacıların yollarının kesiştiği bir coğrafya olmasıdır. Aynı zamanda dünyada farklı göç rejimleri içinde önemi bulunan ülkemize büyüyen bir hızla yönelen göç dalgalarından biri de "uluslar arası emekli göçü" dür (İçduygu, 2015, 78). Son yıllarda, özellikle 1980'li yıllardan itibaren gözle görülür bir yabancı göçü ile karşılaşan ülkemiz, mevcut göç rejimlerinin durum değerlendirmesini yaparak, eski göç rejimi ve uygulamalarını yeni koşullara göre uyarlamak mecburiyetinde kalmıştır. Bu durumda uluslar arası göçün ekonomik ve demografik boyutlarıyla güvenlik temelli değerlendirmelerine ağırlık verilmiş, göçmenlerin ülkeye girişleri, ikamet ve çalışma izinleri ile vatandaşlık hakları ilgili yasalar çerçevesinde düzenlenmiştir. Türkiye'de var olan yabancılar ile ilgili, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile yasal ve yasa dışı göç il ilgili düzenlemeler yapılmış; bu sayede göçmenlere yönelik insan hakları ihlallerinin önüne geçmek, ülkemizdeki kamusal, politik ve ekonomik yönden olabilecek sorunları minimum seviyeye getirmek hedeflenmiştir (Ökmen, 2015,78).

## 2. Göçmen Kimdir?

Uluslararası düzeyde, evrensel olarak kabul görmüş bir "göçmen" tanımı bulunmamaktadır. Göçmen terimi genel olarak, bireyin özgür iradesine bağlı göç etme kararını, "kişisel rahatlık" amacıyla aldığı tüm durumları kapsadığı şeklinde açıklanabilir. Dolayısıyla bu terim, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek, kendileri ve ailelerine ilişkin refah artırıcı faktörlerini yükseltmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden bireyler ve aile fertleri açısından genel kabul görmüştür.

Birleşmiş Milletler göçmeni, her ne olursa olsun, gönüllü olup olmaması, göç güzargahı, düzenli veya düzensiz olması ayırt etmeksizin gittikleri ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlamaktadır (www.goc.gov.tr, 44-45). Göçmen kelimesi genellikle mülteci kelimesiyle birbirine karıştırılmaktadır. Mülteci kelimesi, göçmen kelimesine nazaran daha özel bir alanı ve eylemi çağrıştırmakta, ilave olarak uluslar arası literatürde de göçmen ve mülteci terimleri birbirinden farklı kullanılmaktadır. Göçmenlerde kendi içlerinde sınıflandırılır. Başta turizm, sağlık ve eğitim amaçlı gelen yabancılar, yabancı girişimciler ve işçiler, ülkeye yasal yollarla gelenler ile yasal olmayan yollarla gelip kaçak statüsünde bulunan yabancılar ve mülteciler göçmen kategorisinde yer almaktadırlar. 10 aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin imzalanmasıyla bireylerin özgürlüklerinden ve temel haklarından fark gözetmeksizin faydalanmaları kabul edilmiştir. Dolayısıyla din, mezhep, milliyet farkı gözetmeksizin tüm insanların eşit olduğu ve güvenliklerinin sağlanması mecburiyeti kararı alınmıştır. Mültecilerinde bu bağlamda güvenlikleri önem arz etmektedir. Bu konuda BMMYK inisiyatif almış, özellikle mültecilerin korunmasını sağlayan uluslar arası sözleşmelerin uygulanmasını takip etme görevini üstlenmiştir. Çoğunlukla mülteci ve sığınmacı kavramları birbirine karıştırılmakta, bu iki kavram arasındaki net ayrım anlaşılmaktadır. Sığınmacı mülteci olgusunda olduğu gibi, kaçtığı ülkeye sığınma talebinde bulunan kişidir. Bu hususta ülkesini terk edip başka bir ülkeye sığınan kişinin o ülkenin yetkilileri tarafından soruşturması durumu bulunmaktadır. Sığınmacı ile mülteci arasındaki en belirgin fark sığınmacının hukuki yönden soruşturma aşamasında olmasıdır. Bununla birlikte, mülteci tanımlamasında yer alan nedenler sığınmacı tanımı içinde yer almaktadır. Vatansızlık kavramı da mülteci kavramıyla bağlantılı olarak sıkça kullanılan bir terimdir. Vatansızlık, bir devletin vatandaşlığına tabi olan fakat oradan ayrıldığına kendilerine koruma etmeyi reddedmesinden veya tabiiyeti bulunduğu devletin onlara koruma



sağlamayı kabul etmemesinden dolayı kendi devleti tarafından korunmayan kişilerin durumu olarak bilinmektedir (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015, 64-67).

### 2.1. Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Ağları

Osmanlı Devleti'nden günümüze tarihsel süreç içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yoğun göç akını gerçekleşmiş, bunun yanında birçok göçmen ülkemizde, hayata yeni bir başlangıç yapmıştır. Bu yeni hayatla birlikte, yaşadığı ortama uyum sağlama, toplumla bütünleşme, kendini ifade ederek kültürünü özgürce yaşamayı sağlayabilme gibi durumlarda değişik ortam ve araçlara başvurma ihtiyacı hissetmiştir. Akrabalık, sivil toplum kuruluşları ile internet, televizyon, gazete ve dergi gibi kitle iletişim araçları bu ihtiyaçları gidermede en önemli etkinliğe sahiptirler. Bu araçlar göçmenlerin kendi aralarında ve farklı grup ve ortamlarda diyalog ağları kurmalarını sağlayarak amaçlarına ulaşılmasına fayda sağlamaktadırlar (Sayar, 2011, 67).

#### 2.1.1. Akrabalık

Göç süreci beraberinde kültür, gelenek ve yaşam biçimlerini yeni yerleşim alanlarına taşımakta ve beraberinde getirdikleri birikimler yeni ilişkiler örüntüsünü ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Bulgaristan'dan gelen Türkler bağlamında ele alındığında; aile ve etrafında odaklanmış ilişkilerle, akrabalık ve göçmen kimliğinden hareketle sağlanan birliktelik, yeni yaşam koşulları karşısında en önemli dayanak noktaları olarak belirmektedir. Bulgaristan göçmenlerinin en yoğun olarak yaşadıkları alan Marmara Bölgesidir. Göç eden Türklerin karşılaştıkları yeni yaşam şartlarında en önemli dayanakları aile ve aile üzerinden kurdukları ilişkiler ve daha önce Türkiye'ye göç etmiş akrabalarının bu bölgeye yerleşmiş olmaları ve göçmen kimliği üzerinden sağlamış oldukları birlikteliktir. Yeni gelen göçmenlere uyum sürecinde akrabalarının, iş bulma, barınma ve diğer konularda yardımlarda bulunmaları sosyo-kültürel açıdan dayanışma gösterdiklerinin kanıtıdır.

Türk göçmenler arasındaki bu anlayış biçimleri, göçmen evlilikleri yoluyla desteklenmekte ve yerli olanla ilişkiler sınırlı tutulmaktadır. Göçmenler hakkında yapılan görüşmelerde; "Göçmenler çalışkan insanlardır, birbirimize yardım ederiz, Göçmenler başarılı insanlardır, Avrupa görmüşlerdir" tarzı ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum aynı zamanda göçmenin yerli üzerinden tanımlandığını ve yaratılan "ötekilik" merkezinde "yerli"nin de yer aldığını göstermektedir. Bir grup dinamiği olarak kendileri için benimsedikleri, "çalışkan, dürüst, temiz ve Avrupalı" gibi kavramlar dayanışma bağlamında kullandıkları temel söylemlerdir. Çünkü göçmenlik, akrabalık ve hemşehrilik ilişkileri ile birlikte yeni bir doğuş ve varoluşu simgelemektedir (Kolukırık, 2006, 4-5).

#### 2.1.2. Kitle İletişim Araçları

Günümüzde Televizyon, radyo, gazete, dergi ve internet gibi sıkça kullanılan kitle iletişim araçları sayesinde insanlar gündemde yaşanan olayları daha rahat takip etmekte ve bilgi sahibi olmaktadır. Bu sayede birbirleriyle olan ilişkiler gelişir, iletişim arttırılır ve bilgi alışverişinde bulunabilirler.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gönüllü veya zorunlu göç eden soydaşlarımız, kitle iletişim araçları sayesinde toplumsal diyaloglarını geliştirme de önemli bir yere sahiptir. İhtiyaç duyulduğunda bilgilendirici ve yönlendirici etkisiyle doğru yola sevk eden kitle iletişim araçları, bunun yanında Bulgaristan ile bağı devam eden göçmenlerin oradaki gelişmeleri takip etme bakımından bilgiler sunan iyi bir kaynak araçtır. Hemşehri dernekleri, gazete, dergi, kitap vb. yayınlar ile Rumeli TV, Rumeli FM gibi yayın yapan bazı televizyon ve radyo kanalları sayesinde göçmenler birçok konulardan haberdar olmakta ve bilgilenmekte; kültürlerinin sunumuna ve korunup geliştirilmesine yönelik katkı sağlamaktadırlar. Bulgaristan Türkleri, internet üzerinden çeşitli sosyal ağ sitelerini kullanarak gerek kendi aralarında gerek farklı gruplarla iletişim kurabilmektedirler. Çevrimiçi sohbetlerle, forumlarla ve elektronik posta sayesinde kendileri ile ilgili mevzuları ve gelişmeleri birbirleriyle paylaşabilmekte, yorumlayabilmekte ve fikir alış-verişinde bulunabilmektedirler. Özellikle internet ortamı ile göçmenler akrabaları, arkadaşları ve tanıdıkları ile iletişim kurmanın yanında yeni insanlarla tanışıp dostluk ve iletişim kurma imkanı da bulmaktadırlar. (Sayar, 2011, 68).

#### 2.1.3. Sivil Toplum Kuruluşları

STK'lar, demokrasi, insan hakları ve çevre gibi toplumun tümünü ilgilendiren mevzularda amaca ulaşmak için çaba sarfeden, kar amacı gütmeyen, devlet dışı kuruluşlardır. (Sayar, 2011, 68). Türkiye'deki sivil toplum örgütleri 1980'li yıllarda bir dönüm noktası olmuştur. Sivil Toplum hareketlerini olumsuz etkileyen 12 Eylül darbesinden sonra 1980'lerin ortalarından itibaren sivil örgütlenmeler yeniden canlamaya başlamıştır (Adıgüzel, 2013, 79).

STK'ların göçe bağlı olarak kültürel entegrasyon ve uyum süreci konusunda ki çalışmaları işlevsellik kazanmaktadır. Göçmen STK'lar göçmenlerin gittikleri yerde, yeni yaşamlarına ve kültür dokusuna adapte



olmalarında çok önemli bir misyona sahiptirler. Kültürel, siyasi, sosyal, ekonomik vb. konularda geçiş halinde olan bu göçmen gruplar, kurmuş oldukları sivil toplum örgütlenmelerinin birçok işleve sahip oldukları söylenebilir. Bu bağlamda göçmenler, göçle beraber yaşanan değişim ve uyum sürecinde, hemşehri ilişkileri üzerinden bir koruma ve özgürlük alanı olarak göçmen sivil toplum kuruluşlarını kurma yoluna gitmişlerdir. Balkanlardan Türkiye'ye gelen göçmenlerin kurmuş oldukları derneklerin tarihi 19.yüzyılın sonlarına doğru rastlanmaktadır. 1950'li yıllardan itibaren Türk-Müslüman nüfusa yapılan baskı ve zorluklardan kurtulmak amacıyla Türkiye'nin, göç eden Türkleri kabul etmesi derneklerin siyasal içerik kazanmasına neden olmuştur. Bu dernekler genellikle Türkiye'nin dış politikasının önemli bir parçası olarak hareket etmektedirler. Dernekler esas itibarıyla balkanlarda kalan akraba ve azınlıkların haklarını savunma ve Türkiye'deki göçmenlerle, balkanlardaki azınlıkların sorunlarını gündemde tutarak Türkiye'deki kurumların dikkatlerini bu meselelere çekmekte oldukça başarılı olmuşlardır (Baklacioğlu, 2006, 77).

Göçmen dernekleri, Balkanlardan göç etmiş ve balkanlarda yaşayan Türklerin kültürlerini yaşatmak, haklarını savunmak, dayanışma ve gelişmeyi sağlamak, yasalar ve uluslar arası anlaşmalarla elde edilen haklarını korumak ve geliştirmek için çalışırlar. Göçmen dernekleri belirledikleri bu amaçlara ulaşmak için, sorunların giderilmesinde ilgili birimlerle bağlantı kurarak, maddi sorunu olan öğrencilere burs vermekte; gezi, ziyaret, piknik, konferans gibi organizasyonlar düzenlemekte, gazete, dergi, vb. yayımlamakta, müzik, koro, tiyatro, folklor gibi toplulukları kurmakta ve etkinlikler yapmaktadır. Yapılan tüm bu faaliyetler göçmenlerin toplumsal ilişkilerini geliştirerek kendilerini daha güçlü hissetmesini ve karşılaşılan zorluklarla daha iyi mücadele etmelerini sağlamaktadır (Sayar, 2011, 69).

### 3. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan Göçlerin Tarihsel Süreci

Osmanlı Devletinin Viyana kapılarına kadar ulaşması ve sonrasında gerçekleşen kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanması aynı zamanda bir dönemin de sonu olmuştur. Osmanlı Devletinin ilk olarak göçmen meselesi ile tanışması 1683 Viyana Kuşatması'nın ardından gerçekleşmiştir. 1683 - 1699 yılları arasında yapılan Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında, serhat boylarındaki Müslümanların geri çekilmesi ile başlayan göç hareketi yüzyıllardır devam etmiştir (Ağanoğlu, 2001, 31'den aktaran, Özer, 2015, 20). Türklerin Rumeli'ye gelip yerleşmeleri, Osmanlı tarihi boyunca sürüp gitmiş, Eski Bulgaristan tam bir Osmanlı-Türk ülkesi haline gelmiştir. Bu bölgelere Rumeli fethinden sonra, Anadolu'dan; Konya, Aydın, Balıkesir, Manisa ve Kastamonu gibi illerden bir Türk göçmen akımı başlamıştır. Onbinlerce Türk, Balkanlara gidip yerleşmişlerdir. Bu sebeple Rumeli-Balkan Türk konuşmalarının, anadolunun çeşitli yörelerindeki Türk ağızlarıyla ilişkileri ve benzerlikleri bulunmaktadır. Osmanlı Türkleri hiçbir zaman Rumeli'de bir İslamlaştırma politikası veya Türkleştirme politikasına gitmemiştir. Yıllar sonra Todor Jivkov yönetiminde, Bulgarlar ise tam tersine, Bulgaristan Türklerine asimilasyon politikası uygulamış, Bulgarlaştırmak için, isimlerini zor kullanarak değiştirmiş ve Bulgar isimleri vermişlerdir. Buna karşı çıkanlara çok ağır işkenceler uygulamışlardır (Acaroğlu, 2007, 141-143).

Osmanlı Devleti ise 500 yıl himayesinde tutan Bulgar'lar dahil tüm hristiyanlara din, mezhep dahil hiçbir baskı yapmamış, sadece cizye vergisi toplamıştır. Öteki azınlıklar gibi Bulgarlara da sevgi, saygı ve hoşgörüyle yaklaşmış dil, din ve kültürlerini korumalarına müsaade etmiştir.

Bu bağlamda, ünlü Bulgar yazarı Emiliyan Stanev şöyle demiştir:

"500 yıllık Osmanlı yönetiminde dilimizi ve milliyetçilik bilincimizi koruyabilmişsek bu, Türklerin bizi eritme gibi bir amaç gütmemiş olması yüzündendir."

Denilebilir ki! Osmanlı-Türk kültürünün Balkanlar'da özellikle Bulgaristan'daki izleri pek derin ve geniştir. Dolayısıyla etkileri kalıcılık göstermiştir (Acaroğlu, 2007, 57-61).



Kaynak: Zülkef Yeşilbahçe, *Ata Topraklarından Ana Vatana Anılar*, Bursa: 2008, s.196.

### 3.1. 1923-1949 Arası Göçler ve Nedenleri

Bulgaristan otuz yıl boyunca (1878-1908) özerk bir prenslik olarak kaldıktan sonra, 1908 yılında bağımsızlığını ilan ederek krallık oldu. Osmanlı Devletiyle Bulgaristan arasında 19 Nisan 1909'da bir protokol imzalanmış, bunun yanında ek sözleşme yapılmış, sözleşmede Bulgaristan'daki Türk-İslam cemaatinin hakları ve vakıf malları protokolün bölünmez parçasıydı. Protokolün ikinci maddesi ise Türk-Müslüman azınlığa, din ve mezhep özgürlüğü eşitliği tanınmasıydı. Ekli sözleşme Bulgaristan müftülüklerini de düzenliyordu. Müftüler, Türk okullarını denetliyebiliyor, yeni okulların açılmasına imkan sağlamaya çalışıyorlardı. Sözleşmenin yedinci maddesi, cami, mescit gibi dini ve hayır kurumlarına ayrılmış yerlerin titizlikle korunacağı, yıkılmayacağı, yıkılması gereken yerler için ise Bulgar yönetiminin tazminat ödeyeceğini içeriyordu. İstanbul Protokolü ve ek sözleşmesi ile Türk-Müslümanların azınlık hakları yeniden revize edilmiş güvence altına alınmıştır. Bulgaristan Türkleri, Bulgarlar gibi aynı haklardan yararlanacaklar, okullarını, ibadet yerlerini, hayır kurumlarını, vakıflarını koruyup kollayacaklardı (Şimşir, 2012, 483-484). 1914-1934 tarihleri arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 10.000 Türk göç etmiştir. 1934 Bulgaristan askeri ihtilalinden sonra bu oran yılda 20.000 kişiye yükselmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk on yılda Türkiye'ye gelen Türk göçmenlerin sayısı 101.537 olmuştur. İkinci Dünya Savaşı süresince ve bunu izleyen yıllarda, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler oldukça yavaşlamış, neredeyse bitme noktasına gelmiştir (Çolak, 2013, 117). Sonraki yıllarda gerçekleşen göçlerin ilki 1950-1951 göçü, ikincisi, yakınları Bulgaristan'da kalan ailelerin birleştirilmesi amaçlı olan 1968 Göç Antlaşmasıdır. Bu antlaşma fiili olarak 1969'da başlamış ve 1978 yılına kadar sürmüştür ve 130 bin göçmen Türkiye'ye giriş yapmıştır. Üçüncü göç dalgası neden ve sonuçları bakımından diğer göçlerden farklıdır. Şöyleki; Bulgaristan Komünist partisinin, "tek milletli sosyalist toplum" yaratma politikası gereği aldığı gizli kararların 1984'te Türklere uygulanmasıdır (Kamil, 2016, 32). Savaş sonrası göç hareketinin hızlanmasıyla 1885 ile 1923 yılları arasında Türkiye'ye, Bulgaristan'dan toplam 500.000 kadar Türk, göç etmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla göçmen sorununu belli bir çerçeveye yerleştirmek için bazı girişimler başlatılmıştır. Devletin desteğiyle 1925 yılında Bulgaristan ile anlaşma yapılarak, göç çalışmaları belli bir düzene oturtuldu. İkinci dünya Savaşında Bulgaristan Hükümeti nüfusu azalmaya başlayınca, işgücünü kaybetmemek adına Türkiye'ye göçmek isteyenlere zorluk çıkartmaya başlamıştır (Halaçoğlu 1993'ten aktaran, Pınar, 2014, 64). 1942'de Bulgaristan'da Yeni Komünist Partinin ilk hedefi, Bulgar Sosyalist Devleti ile birleşmiş "tek bir ulus yaratmak" düşüncesiydi. Bu düşüncedeki kasıt ise Türk azınlığı asimile edip Bulgarlaştırmaktı. Komünist sistem bu hedef doğrultusunda Türklere ağır bir ekonomik baskı uygulayarak, vergi miktarlarını yükseltiyor, eskiden olduğu gibi okul çağındaki Türk çocuklarını alıp, Trodovak denilen işçi taburlarında çalıştırıyorlardı. 1947 yılında ise sebepsiz yere azınlık Türk aydınları, toptan tutuklanmaya başlanmış bu da Türk azınlıklar arasında derin endişeler yaratmaya yol açmıştır. Türk öğretmenlerinin, din adamlarının, Esnaf ve Sanatkar'ların ve okul çocuklarının bile devamlı toplantılara çağrılıp, eğitim ve kültür seviyelerini yükseltici uygulamalar yapıp etnik kimliklerini aşacağını böylelikle Bulgar Sosyalist kimliğini benimseyecekleri düşüncesindeydiler (Kamil, 2016, 42). Ancak bu durumun zaman içerisinde aşınmaktan ziyade daha da güçlendiği görüldü.

Hükümetin aldığı diğer iki üzücü kararı ise;



-1946'da Türk okullarının ve vakıflarının devletleştirilip eğitim haklarının engellenmesi, diğeri ise -1949'dan sonra Türk tarlalarının kooperatifleştirme gerekçesi ile tarlalara el konulmasıdır (Pınar, 2014, 63-64). Bulgaristan'ın kuruluşunda itibaren Türkiye'ye gelen göçmen sayısının en düşük olduğu dönem, 1940-1949 yılının sonuna kadar olan dönemdir. Bu düşüşün nedeni ise, bu tarihlerde, Bulgaristan'dan sınır dışına çıkışların yasaklanmış olmasıydı. Bulgar hükümeti göç pasaportu vermiyordu. Her yıl gelen ortalama 2100 göçmen pasaportsuz olarak sınırı geçmiş kimselerdi (Şimşir, 2012, 230).

### 3.1.2. 1950 - 1951 Göçü

Bulgaristan'ın müttefik devletlerle imzalamış olduğu Paris Antlaşmasıyla, ülkede köklü değişiklikler yapılmıştır. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanlardaki bu köklü değişikliklerin ilki, Sovyet modeline dayanan bir anayasının kabul edilmesidir. Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği, Türk azınlık bakımından oldukça önemlidir. Her ne kadar Türk okulları, yeniden açılıp, yeni okullar inşa edilmiş, Türkçe gazeteler yayımlanmaya başlanmış olsa da sosyalist rejimin ekonomik politikaları çoğunluğu çiftçi olan Türk azınlıkları ciddi derecede etkilemiştir. Tarım alanlarının kooperatifleştirilmesi, birçok çiftçi Türk'ün topraksız kalmasına sebep olmuştur. Bulgaristan, azınlıklara asimilasyon politikalarının sonucu olarak çok defa baskıcı davranışlarda bulunmuştur. Özellikle dinsel yaşama müdahalede bulunmuş, fes, şalvar ve başörtüsü gibi geleneksel giysilerin giyilmesini yasaklamış, bu uygulamalardan dolayı sıkıntı ve mutsuzluk yaşayan Türk azınlıklar Türkiye'ye göç etmenin yollarını bulmaya çalışmışlardır (Ulukan, 2008, 64-65).

Bu arada Bulgaristan Devleti de Kore Savaşı sebebiyle Türkiye ile ilişkileri bozulunca, Türk azınlıkları göçe zorlamış ve ülkesindeki nüfusu azaltma, ülkede kalanları ise uygulayacağı politikalarla asimile düşüncesini seçmiştir (Atabay, 2012, 63). Bulgaristan Devleti 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye'ye sert bir üslupla bir nota vermiş, Bulgaristan'da yaşayan Türklerden 250.000 kişinin üç ay içerisinde Türkiye'ye göç etmelerini istemiştir. Bu nota üzerine istinaden zaten gergin olan iki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerilmiş ve yeni bir göç sorunu ortaya çıkmıştır (Şimşir, 2012, 231). Amacı, Türkiye'yi zor'a sokmak, kış mevsiminin yaklaşmasını fırsat bilerek, zorla göç ettirmek isteği Türklerin mallarını ucuza satmak zorunda bırakılması ve kısa süre içinde ciddi sayıda bir göçmeni Türkiye'ye göndererek, Türkiye'nin iç huzurunu bozmak istemişlerdir (Atabay, 2012, 64).

Bu arada Bulgaristan Hükümeti, göç edilen kişilerde kendi menfaatine göre ayırım yapmıştır. Bulgaristan'da pek fazla bağlantıları kalmayan yaşlılar, çocuklar, dul kadınlar vs. gibi Türk azınlıklara göç izni vermekte, diğerlerine ise bu izni vermemektedir (Kamil, 2016, 46). 1950 - 1951 dönemindeki göçlerde toplam olarak 154.393 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Gelen göçmenler önce devletten hiçbir yardım talep etmeyecek, yasada da "serbest göçmen" statüsünde kabul edilmişlerdir. Daha sonra Türkiye, 1 Ocak 1950 yılından itibaren tüm gelenleri "iskanlı göçmen" olarak kabul ettiğini bildirmiştir (Ulukan, 2008, 67). Bulgaristan'dan gelen 154 bini aşkın göçmen arasında yapılan bir anket çalışmasında şu sonuçlara varılmıştır: 9446 aile reisinin anket sorularına verdiği cevaplara göre, göçmenlerin % 11.1 kendi istekleriyle göç etmiş, % 85.3'ü Bulgaristan'da yaşamanın imkansız olduğu gerekçesiyle göç ettiklerini, % 3 oranındakilerinde Bulgarların göçe zorladıkları kimseler olarak belirlenmiştir. Bunun da görüldüğü üzere, Türk azınlıklar % 85.3 oranla Bulgar rejiminden kaçmış olmalarıdır (Çolak, 2013, 121).

### 3.1.3. 1968-1979 Yakın Akraba Göçü

Bu yıllardaki göç hareketi, asimilasyon politikaları nedeniyle, baskı gören Türklerin 22 Mart 1968 yılında Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan Yakın Akraba Göçü Anlaşması'nın imzalanması ile olmuştur (Adıgüzel, 2016, 81). Anlaşmanın içeriği, göç niteliklerini, başvuruların durum ve sürelerini, göç edeceklerin mal ve mülk tasfilerin Bulgar makamlarının yardım etmeleri konularını içermektedir. Bulgarlar ise göçe razı olmakla birlikte işgücüne duyulan ihtiyaç sebebiyle, göç edecek kişilerin sayılarını belli bir sınırdan tutmaya çalışmıştır. Bu anlaşma ile 1968-1984 yılları arasında Türklerle ilgili sorunun çözümü kısmen gerçekleşmiş, iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir düzelme olmuş, işbirlikleri düzene girmiş, buna paralel olarak her düzeyde resmi ziyaretler yapılmıştır. 10 yıllık geçerliliği olan 1978 yılında sona eren bu anlaşma ile 130.000 kadar göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Üzerinde durulan başlıca konular ise, göç eden Türklerin Bulgaristan'daki ödemiş oldukları sosyal güvence ve emeklilik primlerinin kendilerine iadesi, Türkçe eğitimin yeniden başlatılması ve parçalanmış ailelerin birleşmesi için izin verilmesidir. Göç Anlaşmasına ilişkin Türk ve Bulgar liderlerinin verdikleri olumlu mesajlar ön plana çıkmıştır. Örneğin dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Todor Jivkov'a anlaşma ile ilgili söyledikleri şöyledir:

"Memleketlerimiz arasında bağlayıcı, birleştirici bir unsur olduğuna inandığımız Bulgaristan'daki soydaşlarımızın bir kısmının parçalanmış aileleri birleştirmek gibi insani bir



gaye ile Türkiye'ye göçüne imkan verecek olan bir anlaşma da bu ziyaret sırasında Dışişleri Bakanlarımız tarafından imzalanacaktır”

**Tablo 2.1:** Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç eden Türklerin Yıllara Göre Sayıları (1923-1979)

YILLAR	SAYI	YILLAR	SAYI
1923-1933	101.509	1944	489
1934	8.682	1945	631
1935	24.968	1946	706
1936	11.730	1947	1.763
1937	13.490	1948	1.514
1938	20.542	1949	1.670
1939	17.769	1950	52.185
1940	6.960	1951	102.208
1941	3.803	1952-1960	93
1942	2.672	1968-1979	130.000
1943	1.145		
<b>TOPLAM</b>			<b>505.527</b>

**Kaynak:** Bilal Şimşir , **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yay., 2012, s.455

1968-1978 göç anlaşması kapsamında Bulgaristan Türkleri yakınlarının kendilerine bakmaları kaydıyla Türkiye'ye göç edebilmeleri için akrabalarının yanına göç etmek zorunda kalmışlardı. Göç için akrabalarının bulunduğu yerlerin tercih edilmesi sadece zorunluluktan kaynaklanmamış, daha önce göç eden akraba ve yakınlarının kurduğu ekonomik, sosyal ve kültürel düzenin göçmenlerin uyumunu kolaylaştıracağı düşüncesi, aile ve akrabaların bir arada olma isteği, mevcut akrabaların bulunduğu bölgelere göç için tercih edilmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Bulgaristan Türkleri göç için Bursa'yı tercih etmişlerdir. Soğuk savaş döneminde de göç eden Türklerin Bursa'ya iskân veya göç etmeleri, akrabaları ve yakınlarının Bursa'da bulunmalarından dolayıdır (Özcan, 2016, 119).

#### 3.1.4. 1989 Büyük Göç (Zorunlu Göç)

Göç ve Göçmenler İle ilgili Literatür taraması yapıldığında, 1989 yılına kadar olan süreçte Bulgaristan Türkleri hakkında fazla kitap, araştırma ve yayının olmadığı görülmektedir. Bulgaristan'daki Todor Jivkov Hükümetinin, baskısı ve çağrısı ile, 1989 Mayıs'ında Türkler zorunlu olarak göçe tabi tutulmuştur. Bu göç dönemin en önemli kitlesel göç olayı olarak tarihe geçmiştir. Türkiye Bulgar hükümetinin zorlamasıyla, 2.Dünya savaşından sonra Avrupa'da görülmüş en yoğun ve zorunlu göç akımını karşılamıştır (Adıgüzel, 2016, 82). 1989 yılında müslüman Türkler kitleler halinde trenlerle Kapıkule sınırına bırakılmışlardır. Bu dönemde 64.295 aileye mensup 226.863 kişi serbest göçmen olarak Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bu tarihten itibaren aralıklı zaman dilimlerinde 1995 yılına kadar gelen göçmenlerin sayısı 27.224 ailede 73.957 kişiye ulaşmıştır (Doğanay, 1990, 115). Toplam gelen göçmen sayısı 320 bin kişiyi bulmuştur. 1989'da yaşanan kitlesel göçün ilk belirtileri, Bulgarların Türklere uyguladıkları baskı sonucu ortaya çıkmasıdır. Bulgarların zorla Türk ve Müslüman nüfusa uyguladıkları asimilasyon politikalarının parçası olan baskılar özellikle 1984 yılından itibaren ciddi derecede etkisini göstermiştir. Yeni rejimin amacı, Bulgaristan'ı geleneksel çok-etnili tarım toplumundan, sanayileşmiş modern ve etnik olarak homojen bir sosyalist devlet haline getirmektir (Kirişçi, 1996, 115).

Dönemin Devlet Başkanı Todor Jivkov tarafından uygulanan ve “yeniden doğuş süreci” olarak tanımlanan, zorunlu asimilasyon politikaları etrafında bütün Türk okulları ve camiler kapatılmış, Türkçe yayınların yapılması yasaklanmış, Türkçe gazete, dergi gibi yayınların basılması durdurulmuş ve Türklerin isimleri zorla değiştirilip Bulgar isimleri almaya zorlanmışlardır (Lütem, 2000, 261). İsimleri zorla değiştirilen Türklerin kamusal alanlarda Türkçe konuşmaları da yasaklanmış, bu yasağa uymayanlara para cezası kesilmiştir. Bulgaristan Hükümeti uyguladığı bu politikası karşısında başka devletlerden tepki görmemek ve kamuoyunda dikkat çekmemesi için, Türkçe konuşan azınlıklardan almış olduğu paraya karşılık, yüksek sesle konuşma cezası başlığı altında bir makbuz kesilmesinin kararını almıştır. Tüm bu uygulamalara rağmen Türkçe konuşmaya devam eden Türkler ise gerek işyerlerinde, gerek diğer kamu alanları, dükkanlar, mağazalar ve toplu taşımalarda dahi Bulgarlar tarafından dışlanmış ve ana dillerini konuşamaz duruma gelmişlerdir. Yine Türk azınlıklara uygulanan asimilasyon politikalarından, şalvar gibi geleneksel giysilerin giyilmesi de yasaklanmıştır. Nihayetinde şalvarı yalnızca köylerdeki belli yaş grubu kadınların giymesi bu yasağa tepki gösterilmesini engellemiştir. Türkçe müzik dinlemekte yasaklanmış,





dinleyenlerde ceza almışlardır. Türklerin kendilerini Bulgar olarak benimseyebilmeleri için, Bulgar bayram ve adetlerini uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Doğum, ölüm ve evlenme işlerinde Bulgar rejiminin belirlediği şekilde yapılmaya başlanmıştır.

Türkler ise özellikle kırsalda yaşayanlar bu zorunluluğa pek uymuyor, geleneksel adetlerini sürdürmeye devam ediyorlardı. Bu yeni uygulamaların en tepki çekenini ise, ölümlerin hıristiyan usulüne benzer bir törenle defnedilmesi olmuştur. Hatta eski mezar taşları bile kırılmıştır. Zaten az sayıda kalmış olan Türkçe yer isimlerinde Bulgar ismiyle değişmiştir. Fakat bu engelin fazla bir etkisi olmamış, resmi işlemler haricinde Türkler yer isimlerini eskiden olduğu gibi kullanmaya devam etmişlerdir (Lütem, 2012: 146-147). Camilerin bazıları kapatılmış, bazıları da resmi ve gayri resmi olarak etiketlenmiş, evlerde müdahale edilmiştir. Evlerde yapılan ibadetler yasaklanmış, Kuran ve dini kitaplar toplatılmış, hatta hacca gitmeleri dahi yasaklanmıştır (Gündüz, 2015, 9). Balkan Göçmenleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Bal-göç)'nin kurucularından, Zülkef Yeşilbahçe, Bulgaristan'da yaşadığı yıllarda, köylerindeki caminin imamı olan babasının haklı çıktığı bir olayı kitabında şöyle açıklamaktadır:

“Babam: Yazıklar olsun, ondan bunu beklemiyordum. Bunu bana söylemedi de Eğri dereli Ahmet öğretmene söylemiş. Çünkü biliyor olduğu yerde ağzının payını vereceğimi. Ezan sesi çocukların dikkatini dağıtıyormuş da bunu yetkililere bildireceğim. Senden önce de burada öğretmenler vardı, onlar ders verirken çocukların dikkati ezan sesinden dolayı dağılmadı da, şimdi sen ders verirken mi dağılıyor” Olaydan sonra köyün ileri gelenleri öğretmeni bu davranışından dolayı topluluk içinde kınamışlardır. Cami İmamı olan Baba ise yıllar önce haklı çıktığı yorumunda: Bu gibi zihniyetlerin gelecek yıllarda buralarda yaşayan Türklerin başlarına olumsuz sonuçlar doğuracağını, bu tarz kişilerin kullanılmaya çok müsait olduklarını dile getirmiş, okul yapılan kadar camiye ait olan iki odanın köy heyeti tarafından maarife verildiğini, bu yüzden yapılan bu tavra anlam veremediğini, bu gibi kişilere karşı dikkatli olunması gerektiğini dile getirmiştir. Yeşilbahçe ( 2008, 20-21), sözlerine şu şekilde devam ediyor; Yıllar sonra bu ve bunun gibi mevcut rejim yöneticileri, kılık kıyafetin değiştirilmesinde 1960'lı yıllarda Türkler üzerinde baskı uyguladılar. Türk kadınlarının giydiği şalvarı, feraceyi, yaşmağı gözler önünde çekip yırttılar. Bu zatı muhterem 1968 göç antlaşması ile Türkiye'ye göç etti, buradaki ezan seslerinden rahatsız olup olmadığını tabi ki bilemiyoruz, hepsi toprak oldu diyerek babasının da haklılığını dile getirmektedir.

Farklı bir yıldırma taktiği uygulayarak sürgün hareketleri başlatılmış, asimilasyon politikalarına direnen Türk azınlıklar sürgüne tabi tutulmuşlardır. Bununla beraber eğitim kullanılarak, Türk çocuklarının beyinleri yıkanmaya çalışılmıştır. Balkan Türkleri Derneğinin bununla ilgili ele geçirdiği belgelerde çok çarpıcı bilgilerin olduğu bilinmektedir. Bulgaristan'da yaşayan çok sayıda Türk doktor, öğretmen ve mühendisin işine son verildiği akabinde ortadan kayboldukları yazılıdır. Hapishanelere atılanların sayısı tam olarak tesbit edilmemekle birlikte zulümlerin son aşaması ölümle sonuçlanmaktadır. Öldürülen Türklerin sayısı ortalama 700 ile 900 arasında olduğu bilinmektedir. Tüm bu alınan önlemler kişisel hak ve özgürlüklerin vahim bir durumu olmakla birlikte utanç verici ve insan haklarına da aykırıdır. Ayrıca tüm bu zorluklara rağmen, bazı Türk azınlıklar Bulgaristan'dan kaçmayı başarmışlardır. Bunların en bilineni Dünya Halter Şampiyonu olan Naim Süleymanov (Süleymanoğlu)'dur. Kendisi Türkiye'de kahraman gibi karşılanmış ve bir çok Türk'ü yüreklendirmiştir (Gündüz, 2015, 9). Naim Süleymanoğlu, 1988 yılında aynı anda 6 dünya rekoru kırarak, Türkiye'nin adını bir kez daha dünya'ya duyurmuş ve ülkemizin gurur kaynağı olmuştur.

Türklerin yoğunlukta olduğu yerlere yatırım yapılmaması ve Türkçe konuşanlardan zorla para alınması ekonomik anlamda çaresizliğe; bu uygulamalara itiraz edenleri çeşitli işkenceye maruz bırakılmaları ise fiziki yaptırıma açık birer örnek teşkil etmektedir. Türklerin maruz kaldığı bu durum, komünist partinin hesaplarının aksine, azınlık grubu üyelerini dil, din ve aile bağları kapsamında bir araya getirmiş, izlenen bu asimilasyon politikaları Türklerin etnik kimliğini daha da güçlendirmiştir (Özlem, 2008, 352). Tüm bu yaşananlar Türkleri harekete geçirmiş, ilk önce küçük kasaba ve köylerde çeşitli gösteriler ve direnişler meydana gelmiştir. Türkiye'de ise bu yaşanan baskılara tepki olarak üniversiteler kınama kararı almış, kınama mitingleri düzenlenmiştir. Bursa, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere birçok miting gerçekleşmiştir (Gündüz, 2015, 9). Bulgaristan Devlet Başkanı T. Jivkov Türkiye'nin yoğun baskıları ve uluslar arası tepkilere, diğer yandan Bulgaristan'daki Türklerin cesaretli ve kararlı direnişleri karşısında daha fazla karşı çıkamamış, amacına ulaşmanın mümkün olmadığını anlayınca 2 Haziran 1989 günü televizyonda yaptığı konuşmasında, Türkiye'yi kapılarını açmasını çağrısında bulunarak, “Pasaportlarınızı vereceğiz, Türkiye kapılarını açsın, kalmak istemeyen çekip gitsin” demiştir (Şimşir, 2012, 440). Yaşanan bu olaylara tepki olarak dönemin Başbakanı Turgut Özal şöyle bir konuşma yapmıştır: “Bizim insanımız



güçlüdür. Bizim memleketi miz insanları bu gibi konular karşısında, imkanlar ne ise, her türlü yardımı yaparlar. Biz bundan kormayız. İsterlerse beşyüz bin değil, daha fazla insan göndersinler, buyursunlar, kucağımızı açarız” (Lütem, 2000:261). Bu arada, Bulgarların yeni pasaport kanundan yararlanmak isteyen 500 bine yakın Türk pasaport başvurusunda bulunmuş, dönemin Dışişleri Bakanı Peter Mladenov, istenyenlere Türkiye’ye gitmeleri için serbest vize verileceğini açıklamıştır. Yalnız bu göç isteğe bağlı olmamış, Bulgar yönetimi kendi istediği Türkleri tesbit ederek, çeşitli zorbalıklarda bulunmuş, aileleri parçalayarak, mallarına ve mülklerine el koyarak Türkiye’ye göçe zorlamıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan en büyük kitlesel göç olayı ve Bulgaristan’ın çağ dışı bir ayıbı olarak ve yirminci yüzyılın sonlarının insanlık trajedisi olarak tarihe geçmiştir (Şimşir, 2012, 440).

**Tablo 2.3:** Bulgaristan’dan Türkiye’ye Zorunlu Göç (1989 - 1990)

AYLAR	VİZELİ	VİZESİZ	TOPLAM	GENEL TOPLAM
Mayıs 1989	-	1.630	1.630	1.630
Haziran 1989	22	87.599	87.621	89.251
Temmuz 1989	79	135.237	135.316	224.567
Ağustos 1989	512	87.396	87.908	312.475
Eylül 1989	1.859	-	1.859	314.334
Ekim 1989	3.619	-	3.619	317.953
Kasım 1989	4.531	-	4.531	322.489
Aralık 1989	4.843	-	4.843	327.327
Ocak 1990	2.779	-	2.779	330.106
Şubat 1990	3.645	-	3.645	333.751
Mart 1990	4.595	-	4.595	338.346
Nisan 1990	4.360	-	4.360	342.706
Mayıs 1990	3.254	-	3.254	345.960
<b>TOPLAM</b>	<b>34.098</b>	<b>311.862</b>	<b>345.960</b>	<b>345.960</b>

**Kaynak:** Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yay., 2012, s.457

Bulgaristan Devleti, Türkleri gönderirken, önemli bir durumu hesaplayamamıştır. Çünkü Türk nüfusu tarım ve sanayi alanındaki önemli bir işgücü kapasitesinin büyük bir kısmını karşılıyordu. Türkler gidince, nitelikli eleman açığı ülkenin ekonomik durumunun sarsılmasına, neredeyse durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Sıkışan Bulgar Yönetimi önce seferberlik ilan etmiş ardından Moldova ve Vietnam gibi ülkelerden işçi getirme yoluna başvurmak zorunda kalmıştır. Türkiye’ye göç eden göçmenler önce aile kütüklerine kaydedilmişlerdir. Pasaportları alınarak kendilerine göçmen belgeleri verilmiştir. Alınan pasaportlar doldurulmuş olan formlarla birlikte nüfus müdürlüklerine gönderilerek, bakanlar kurulu kararıyla da Türk Vatandaşlığına kabul süreçleri sona ermiştir (Gündüz, 2015, 9). 1989’da Bulgaristan ile Türkiye arasında başlayan bu göç süreci tek yönlü olarak devam etmemiş, iş ve yerleşme problemlerine çözüm getirememiş göçmenler, Kasım ayında T.Jivkov yönetiminin yıkılması ve bazı yasal reformların yapılması ile 1990 yılında asimilasyon politikalarının son bulacağı ümidiyle 125 bin kişi Anavatanları olan Bulgaristan’a geri dönmüşlerdir (Adıgüzel, 2016, 82).

### 3.1.5. 1990’dan günümüze göçler

10 Kasım 1989 tarihinde Bulgaristan Devlet Başkanlığından indirilen Todor Jivkov’un yerine eski dışişleri bakanı Petar Mladenov geçmiştir. Yeni yönetimin öncelikli olarak yapmış olduğu, asimilasyon politikalarına ve protesto gösterilerine öncülük ettiği gerekçesiyle hapse atılan Türk aydınların serbest bırakılmasına yönelik çalışmaları olmuştur. Başta Ahmet Doğan olmak üzere, Türk aydınlarla görüşmeye oturulmuş, Türklerin durumunun düzeltilmesine yönelik düşünülen reformlardan bahsedilmiştir. 29 Aralık tarihine gelindiğinde Mladenov yönetimi, zorla isimleri değiştirilen Türklerin, eski adlarını alabileceklerini, dinsel yükümlülüklerini yerine getirebileceklerini ve Türkçe konuşmanın serbest olacağını açıklamıştır. Aralık 1984’de başlatılan son asimilasyon politikası da Türkler için yeni örgütlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Ahmet Doğan tarafından 22 Aralık 1989 tarihinde Hak ve Özgürlük Hareketi (HÖH) kurulmuştur. Örgüt yeni kurulmasına rağmen üye sayısı 10.000’i bulmuştur. Anayasal çerçeveye ve Siyasi Partiler Kanunu’nun maddelerine uygun bir şekilde 26 Nisan 1990 tarihinde parti, Bulgaristan siyasi alanına girmeyi başarmıştır (Özlem, 2008, 354-355).



HÖH'ün gayretleri sayesinde Türklerin hakları hızlı bir şekilde iyileşmeye başlamıştır. 16 Kasım 1990'da Türklerin isimlerinin geri alınması kabul edilmiş, 1990-1991 ders yılının ikinci döneminde, asgari 10 kişi olmak üzere, haftada 4 saat Türkçe dersinin okutulmasına karar verilmiş, öğretmenlerin haklarında iyileştirmeler yapılmıştır. Alınan bu karara karşı başta Kırcaali olmak üzere, Türklerin yaşadığı yerlerdeki Bulgar milliyetçileri tarafından tepki yağmıştır. Bu milliyetçi gruplar, protesto gösterileri, açlık grevleri yapmış, öğrencilerin okullara girişini engellemeye çalışmışlar, birçok yerde Bulgar öğretmen ve öğrencileride bu gruba destek vermişlerdir. Bu gerginliğin ardından, başta Kırcaali olmak üzere, birçok yerde Türkler, dersleri boykot ederek çocuklarını okula göndermediler. Çocuklarını okula göndermeyenlere para cezası kesileceği söyleneceği, Türk veliler buna aldırış etmeyip çocuklarını Kuran kurslarına göndermeye başladılar (Dayıoğlu, 2012, 312-313).

HÖH'ün desteğiyle, Eğitim Bakanlığı ders kitapları ve araç-gereçlerin sağlanması ve yeni öğretmenlerin yetiştirilme ve Türkçe derslerinin başlaması sözünü vermiştir. Yönetmeliğin kabul edilmesinden sonra Türk veliler 25 Kasım 1991 tarihinden itibaren çocuklarını yeniden okula göndermeye başladılar (Dayıoğlu, 2012, 315-322). 1992-1993 eğitim öğretim yılında Türkiye'den Bulgaristan'a 1.-8. Sınıflar için Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları Bulgar Eğitim ve Bilim Bakanlığınca oluşturulan 3 komisyon eşliğinde esas alınarak, Bulgaristan'daki Türk öğrencilere 14 adet ders kitabı hazırlanmıştır. Bunun yanında yine aynı eğitim öğretim yılında Şumnu Pedagoji Üniversitesi ile Kırcaali Öğretmen Enstitüsü'nde Türk Filoloji bölümleri açılarak bu bölümlere 500 civarında öğrenci kabul edilmiştir. Ayrıca Bakanlar Kurulunun 29 Eylül 1990 tarihli kararıyla Sofya'da önlisans düzeyinde bir İslam Enstitüsü açılmış, bu Enstitü, Bakanlar Kurulunun 9 Mart 1998 tarihli P-15 nolu kararı ile Yüksek İslam Enstitüsüne çevrilmiştir (Vatansever, 2014, 144). 1993 yılından sonra yasalara göre, Bulgar okullarında Türk dili seçmeli ders olarak okunmuş olsada 14 yıldan beri yeni kitap basılmamıştır. Öğrenci sayısı gibi birçok engelin birden yürürlüğe konması, 1993 yılından beri öğrenci sayısının 110 binden 6 bine düşmesine neden olmuştur. (Ulutürk, 2017, 66).

BKP Merkez komitesinin 29 aralık 1989 tarihli kararının ardından, Bulgaristan'da yaşayan herkesin din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili önemli gelişmeler oluşturulmuştur. Kısıtlanan birçok uygulama yürürlükten kaldırılmıştır. Din kurumu üzerindeki baskıların ortadan kalkmasıyla, camilerin ve medreselerin inşaat ve tadilatlarına başlanılmıştır (Dayıoğlu, 2012, 315-322). Jivkov döneminde yasaklanan, radyolarda Türkçe yayın yasağı ve basın ile ilgili uygulanan yasaklar kaldırılmıştır. Bunun yanında Türk müziği dinlenmesi yasağı da kaldırılmakla beraber, Türkçe yayın yapma saatlerinde artış olmuştur (Dayıoğlu, 2012, 332-334). HÖH'ün girişimleriyle göç eden Türklerin, Bulgaristan'da bıraktıkları mal ve mülklerini geri alma yasası çıkarılmıştır. Bu yasa doğrultusunda 1989 yılına kadar olan ev satış sözleşmelerinin hepsi iptal edilmiştir. HÖH bu kararla Türkiye'ye göç eden Türkleri Bulgaristan'a geri çağırarak daha da güçlenmeyi hedeflemiştir (Çeçen, 2016, 32). 1990 sonrası Bulgaristan'ın ekonomisinde bozulmalardan dolayı, göçmen işçi statüsüyle Türkiye'ye gelen göçmeler, politik göç-ekonomik göç ayrımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1989 göçünde gelenler politik göç, 1990 sonrası gelenler ise ekonomik göç olarak tanımlanmıştır. 1990 öncesi Türkiye'ye gelen Türkler, Türk vatandaşlığı alırken, 1990 sonrası gelen Türk göçmenler ise vatandaşlık almakta ciddi zorluklar yaşarken, sürekli değişen vize politikalarına tabi kalmışlardır. Özellikle 2000'lerde gelenler vatandaşlıktan ziyade, ikamet tezkeresi bile almakta büyük zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Vize alımının değişmesiyle işgücü girişini kısıtlamaya yönelik düzenleme 2001 yılına kadar devam etmiş, 2001 yılından itibaren de üç ayda bir, giriş çıkış yapmak suretiyle vizesiz Türkiye'ye gelmek için esnek vize politikasına geçilmiştir. Bulgaristan Türklerine yönelik soydaşlık tutum 1990'ların ortasında itibaren değişmeye başlamıştır. Reel sosyalizmin sonlanmasından, Bulgaristan'da ekonomik sıkıntı sonucu, birçok Türk iş bulmak ümidiyle Türkiye'ye yönelmeye başlamıştır. 2001 yılından sonra esnek vize rejimleri ve Türkiye'nin çıkardığı geçici aflar sayesinde, Türkiye'ye giriş yasadışı olmaktan çıkmıştır (Danış ve Parla, 2009, 141-142). 2007 yılındaki değişikliklerle birlikte düzensiz göçmen addedilen Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'de ikamet hakkı almaları istisnai durumlara kalmıştır. Türkiye'nin Bulgaristan'daki seçimlerde oy kullanmayı teşvik etme karşılığında uyguladığı ikamet affı, göçmenlerin yasallaşma yolundaki en belirleyici teşvik olmaktadır. Bulgaristan Türklerinin zaman içinde ayrıcalıklı konumlarını kaybetmeleri, vatandaşlık, ikamet ve çalışma hakkı gibi yalnızca istisnai durumlarda sahip olabilmeleri, Türkiye'yi göç edilecek ülke konumundan çıkarmaktadır. Türkiye'nin göçmenler arasında artık çok talep görmemesinin bir başka belirleyici nedeni ise 2007 yılında Bulgaristan'ın AB'ye üye olmasından kaynaklanmaktadır. AB vatandaşlığı kazanan Türkler artık Avrupa'ya yönelmişlerdir. Türkiye'yi tercih edenler göçmenler ise daha önceden Türkiye'ye yerleşmiş aile ve akrabalarından dolayıdır. AB'nin Bulgaristan'a serbest dolaşım hakkı tanınmasıyla, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yalnızca akraba ziyareti amaçlı gelip gitmeler yaşanmaya başlamıştır (Çeçen, 2016, 36-37).

### 3.2. Göç ve Sonrasında Yerleşim, Uyum ve Entegrasyon Süreci



Bir kişi veya topluluğun kendisinden farklı olarak bir başka toplumun içerisinde tümüyle kültürel kimliğini kaybetmeden azınlık olarak yaşamını devam ettirmesi, bulunduğu ülkenin sosyo kültürel yaşamına entegre olarak ve bu yeni ortama uyum sağlamaya çalışmak çok kolay bir süreç değildir. Entegrasyon kavramı göç ve göçmen olguları bağlamında, kişisel veya grup olarak göçmenlerin geldikleri yerdeki toplumun çeşitli sosyal alanlarına ve kesitlerine katılma şeklinde tanımlanabilir.

### 3.2.1. 1969-1989 Arası Göçmenlerin Durumu

Uyum ve Entegrasyonda, göç ve göçmenlik ile ilişkili olarak ülkelerin içinde buldukları coğrafi konum, ekonomik ve sosyal yapısı olduğu kadar, aynı zamanda milletlerin inanç ve kültürel farklılıklarında aynı etkiye sahiptir. Uyum bir madeni para olarak düşünelim, ön yüzü göç gelen toplum, arka yüzü de göç alan ülke olarak ele alabiliriz (Kaya 2009'dan akt., Bayraktar, 2014, 196).

Göçmenler göç alan bazı ülkelerde öncelikle etnik ve dinsel yakınlık gibi sebeplerle daha hoş karşılanabilmektedir. Bazı göçmen grupları ise tam tersi farklı etnik ve kültürel nedenleri dolayısıyla kabul görmeyip dışlanabilir. Burada vurgulanması gereken bir diğer noktanın, yerli nüfusun göçmenlere olan yaklaşımının ülkelerin göç rejimleriyle her zaman ilişkili olmayışdır (Portes, 1995, 24'den akt., İhlamur-Öner-Öner, 2016, 113).

Türkiye'ye yapılan göçlerin önemli bir bölümü Balkanlar'dan gerçekleşmiştir. Bu göç eden grupların içinde Bulgaristan Türklerinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında Bulgar Devletinin, Türkler üzerinde uyguladığı asimilasyon politikaları Türklerin göç etmelerine yol açmıştır. Bulgaristan komünist Partisi (BKP)'nin uyguladığı bu süreç 1980'lerin ikinci yarısında en üst düzeye ulaşmış, yapılan zulüm ve baskılar, 1989'da Türkiye'ye yapılan büyük bir kitlesel göç'e neden olmuştur. Göçün hızlı bir biçimde başladığı Haziran ayında gelen tüm göçmenlere vatandaşlık hakkı ve Türk pasaportu verilmesine yönelik Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarıldığı televizyonlardan yapılan açıklamayla kamuoyuna duyurulmuştur (DPT, 1990'dan akt., Şirin, 2014, 362). Bulgaristan'dan gelen soydaşlar, bilmedikleri ve alışkın olmadıkları ortamda geçici ve az da olsa bazı hususlarda uyum sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bulgaristan'daki baskıcı siyasi ve ekonomik politikadan, Türkiye'deki özgürlük ve serbest piyasa şartlarına geçişte bir takım uyum zorluklarıyla karşı karşıya kalınması doğaldır. Türk göçmenlerin Türkiye'ye geldiklerinde karşılaştıkları en önemli bir sorun da, pek düzgün Türkçe konuşmayıp anlamakta zorluk çekmeleridir. Bu da ciddi bir iletişim sorununa neden olmuştur. 45-50 yaş üzerindeki göçmenler Türkçe'ye hakimdirler. 30-45 yaş arası grubunun Türkçe'si iyi olmakla birlikte, bir önceki grup kadar iyi değildir. 20-30 yaş grubu ise Türkçe'yi iyi konuşmakta fakat arada zorlanıp, Bulgarca'dan aktarma yapmak zorunda kalmaktadırlar. Son yıllarda iki yaşından itibaren çocukların yuva ve kreşlere gönderilmeleri zorunluluğu ve Bulgarca ders dinleyerek büyüyen ilk ve ortaokul çağındaki çocukların Türkçeleri ise oldukça bozuktur.

Yapılan bir araştırma sonucu soydaşlarımız hakkında; genellikle sakin, soğukkanlı, özgüven sahibi, çalışkan ve kararlı insanlar olduklarını ortaya koymuştur. Yerli halk ile farklı bir tutum şekli ortaya çıkmamış, böylece yerli halk ile farklı bir psikolojik yapıya sahip olmadıkları, içimizden biri oldukları yapılan gözlemler sonucu kanıtlanmaktadır. Dolayısıyla soydaşlarımızın dil, din, inanç, kültür ve psikolojik yönden, yerli halk ile çok benzerlik göstermesi, ciddi bir psikolojik sorunun ortaya çıkmamasını sağlamış, geçici uyumsuzluklar ise aradan geçen zaman içinde aşılmıştır. Üstün bir iş disiplini ve iş ahlakına da sahip olan Türk göçmenler için uyum süreci kısa zamanda tamamen ortadan kalkacağı anlaşılmıştır. Geçici iskana tabi tutuldukları giriş kapıları, çadır ve kamplarda, ilk şaşkınlıklarını üzerlerinden atmaları ve gelmiş oldukları sosyo-kültürel ortamda fazla yabancılaşarak kaygılardan kurtulmaları için "uyum kursları" düzenlemiştir. Bu kurslarda ayrıca giyim, el sanatları, okuma yazma, güzel konuşma, milli tarih, din kültürü ve ahlak, Atatürkçülük, vatandaşlık ve coğrafya konularında eğitimler verilmiştir. Çeşitli uyum kursları sayesinde yapılan incelemeler, Türk göçmenlerin ciddi uyum sorunları yaşamadıklarını ortaya koymaktadır (Konukman, 1999, 99). Göçmenlerin bir avantajı da Avrupa topraklarından gelmiş olmalarıdır. Kendilerini Avrupalı olarak tanımlamak onlar için daha ileri bir uygarlık ve görgü düzeyinde bulunma anlamına gelmekteydi. Gerek tarımsal teknikler, gerek konut yapımında ve el sanatlarında da göçmenler geldikleri yerlerde edindikleri deneyimleri ve bilgileri kullanarak Anadolu'da geri üretim koşullarında yaşayan yerli halka göre daha ileri bir düzeydedirler (Özyürek, 2011, 174). Çoğunlukla çok çalışmalarıyla bilinen göçmenler, sağlam bir başarı güdüsüne de sahiptirler. Beraberinde getirdikleri kültürel inançlar ve alışkanlıklar daha geniş bir toplum oluşturma yönünde sağlıklı bir çeşitlilik yaratılmasına da yardımcı olabilmektedirler (Giddens, 2010, 260).

Kırklareli'nde kalacak yeri olmayan göçmenler için çadır kampları kurulmuştur. Marmara Bölgesi ve Ege bölgesinde ilk zamanlar akrabaları olanlar, onların yanına yerleşmişlerdir. Diğerleri için ise devlet Türk göçmenlere barınma ve iş bulmada imkanlar sağlamıştır. Devlet Uluslar arası Çalışma Örgütünü görevlendirerek, göçmenlerin istihdam kalıpları ve yaşam koşulları üzerindeki etkilerini araştırmasını



istemiştir. Bunun yanında Devlet Planlama Teşkilatı da (DPT) Bulgaristan'dan Türk Göçleri başlıklı hizmete özel bir rapor hazırlamıştır. DPT'nin şubat 1990'da yayımlanan raporundaki verilere göre göçmenlerin sayısı 313.894'tür. Yaş ve cinsiyet açısından bakıldığında, göçmenlerin %51'inin kadın, %49'unun erkek olduğu tespit edilmiştir. Diğer Yaş grupları ile karşılaştırma yapıldığında, 31-35 yaş grubu %10.14 olarak en yüksek orana sahiptir. Onu takiben 6-10 yaş grubu ise %10.09'dur. 16-20 ile 21-25 yaş gruplarındaki erkeklerin sayısı daha az görülmektedir. Çünkü Bulgar Devleti askerlik çağındaki erkeklerin Türkiye'ye gelmelerine müsaade etmemiştir. Eğitim ve meslek dağılımı açısından bakıldığında durum şöyledir: a) ortaokul mezunları %35 ile en büyük grubu oluşturmakla, ilkokul mezunları %29, Lise mezunları ise %17'dir. b) 0-15 yaş grubunu kapsayan öğrenciler (%17.8) dahil edilmediğinde emekliler %12.6 ile en büyük grup, onu takiben %10.3 ile tarım işçileri, %9.7 ile diğer meslek gruplarında bulunanlar ve %7.6 ile hizmet sektöründe çalışanlar takip etmektedir.

Göçmenlerin yerleşim yerlerine baktığımızda, Türkiye'ye giriş yaptıklarında Edirne ve Kırklareli'nde kurulmuş olan çadırlarda kalmışlardır. Herhangi bir kalacak yeri olmayanlardan yasal işlemleri tamamlanmış olanlar ise değişik şehirlere iskan edilmek üzere gönderilmişlerdir. Yaz ayı olması ve okulların tatil olması sebebiyle, eğitim-öğretim yılı başlayana kadar göçmenlerin bir kısmı okullara ve yurtlara, diğer bölümü ise kamu kuruluşlarının misafirhanelerinde konaklamışlardır. Yaklaşık olarak 900 konut inşa edilerek göçmenlere konut sağlanmıştır. Bu konutların 450'si Kırklareli, 200'ü Edirne, 100'ü Tekirdağ geri kalanı ise Manisa'da yapılmıştır (DPT, 1990'dan akt., Şirin, 2014, 362-363). Gerek 1949-51 göçü, gerek 1969-1978 yakın akraba göçüyle gelen göçmenlerin ilk tercih ettikleri illerin başında İstanbul ilk sırada yer alırken, onu Bursa, Tekirdağ ve İzmir takip etmiştir. Bu tercih nedeni ise daha önceden gelmiş olan akrabalarının yanlarına yerleşme isteği, iş imkanları ve iklim benzerlikleri gibi nedenlerin olmasıdır (DPT, 1990'dan akt., Şirin, 2014, 363).

**Tablo 2.4:** 1989 Yılında Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri İller

İL	SAYI	%
İstanbul	84.255	30,0
Bursa	67.378	24,0
Tekirdağ	30.828	11,0
İzmir	25.489	9,1
Kocaeli	12.276	4,4
Eskişehir	9.845	3,5
Kırklareli	7.045	2,5
Ankara	5.157	1,8
Balıkesir	4.852	1,7
Manisa	3.899	1,4
Diğer İller	30.055	10,7
<b>TOPLAM</b>	<b>281.059</b>	<b>100</b>

**Kaynak :** F. DOĞANAY, (1996).

Göçmenlerin yerleşmek için en çok tercih ettikleri iller olan İstanbul, Bursa ve İzmir'in, ilçelere göre dağılımı ise İstanbul için, Gaziosmanpaşa, Zeytinburnu ve Avcılar, Bursa için, Osmangazi ve Yıldırım, İzmir için ise Bornova ve Gaziemir ilçeleri ön plandadır. 1989 yılı ve sonrasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin diğer göç ile gelenlerden önemli farklarından biri 1990 sonrası Bulgaristan ve Türkiye'nin ilişkilerinin düzelmesi, teknolojinin gelişmesinin getirdiği avantajlardan faydalanma ve Türk vatandaşlığına hak kazandıktan sonra da Bulgaristan vatandaşlıklarını koruyabilmeleri olmuştur. Türk vatandaşlığı alan göçmenlerin Bulgaristan vatandaşlığı da "de jure" olarak devam etmiştir. 2000 yılında Bulgaristan'ın AB üyesi ülkelere vizesiz giriş hakkı kazanması ve 2007 yılında AB'ne girmesi, pasaport alan kişilerde artış görülmesi, göçmenlerin Bulgaristan içindeki haklarından ziyade Avrupa Birliği üyeliğinden doğan haklarından faydalanmak istediği izlenimini göstermektedir. Bulgaristan pasaportu alanların çoğalmasında, Bulgaristan'daki siyasal partilerin dikkatini çekmiş, seçim kampanyalarını Türkiye'ye yönlendirmeleri düşüncesi doğmuştur. 2005 yılında ilk defa konsolosluk dışında da göçmenlerin yoğun olduğu mahallelerde seçim sandıkları kurulmuş ve göçmenler Bulgaristan'daki seçimlere doğrudan katılma şansı bulmuşlardır (Hocaoğlu, 2015, 20-21).



### 3.2.2. 1989 Göçmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar

Göçün ilk başladığı zamanlarda, ilk gelen Türk göçmenler, yalnızca el çantalarıyla sınırı geçmişlerdi. Daha sonra gelenlere taşınabilir eşyalarını götürmelerine izin verilmişti. Fakat araç sıkıntısı olduğu için eşyalar tek tek taşınmaya çalışılmış, bu da Kapıkule’de geçiş yığılmasına neden olmuştur. Bu geçişler kolay olmadığı gibi, Türk göçmenler günlerce sınır kapısında, kamplarda beklemek zorunda kalmışlardır. Bunun kötü sonuçlarından biri ise salgın hastalıklara maruz kalmalarıdır. Gelen soydaşlar çoğunluk olarak Bursa ve Trakya bölgelerine yerleşmeyi tercih etmiş fakat, buralardaki ani kira artışları, getirebildikleri eşyalarını ederinin çok altında bir fiyata satmak zorunda kalmaları, taşınamaz mallarına da Bulgar hükümetinin el koymaya çalışması soydaşlarımızı maddi ve manevi yönden olumsuz etkilemiştir. Türkiye’de ise iş bulduklarında, durumu fırsat bilen bazı işverenler göçmenlere çok az ücret vermişlerdir. Göçmenlerin aldıkları maaşlar evlerinin kira bedelini karşılamaya zor yetiyordu (Gündüz, 2013, 5).

İş hayatına başlayan 89 göçmenlerinin sigorta günleri sıfırdan başlatılmış, özellikle 2000’li yıllarda emeklilik hakkı kazanma hususunda bazı sıkıntılar yaşamışlardır. Konuyla ilgilenen derneklerde kendilerinin temsilcisi olarak onlarla birlikte baskıda bulunmuşlar ve sorunun bir an evvel çözülmesi için gerekli girişimlerde bulunulmasını talep etmişlerdir. Göçmenlerin derneklerine, derneklerin ise T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na yaptıkları baskılar Ankara yönetimini Bulgaristan nezdinde diplomatik müzakerelere gitmeye sevk etmiştir. 89’da zorunlu göç kapsamında gelen ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan göçmenlere Bulgaristan’daki çalışmış oldukları iş günlerini borçlanma hakkı tanınmıştır. Bu bağlamda Ağustos 2009 itibarıyla Türkiye’de yaklaşık 30.000 göçmen bu kanundan yararlanmıştı (Özlem, 2010, 174-175).

### 3.2.3. Geri Dönüşler ve Nedenleri

1989 yılında, sınırdışı edilen veya kaçarak Türkiye’ye gelen soydaşlarımız, Bulgaristan’daki banka hesaplarındaki paralarını, mal, mülk ve sosyal haklarını bırakmak zorunda kalıp geldikleri gibi bazı yakınlarını ve özellikle askerlik çağındaki çocuklarına izin verilmediği için bırakıp gelmek zorunda kalmışlardır. Bölünmüş aileler sorunu, Bulgaristan’da kalan mal varlıkları ve sosyal güvenlik haklarını kaybetmemek için bazı soydaşlarımızın geriye dönmek zorunda kalmalarına neden olmuştur. Özellikle köy hayatına alışkın, tarım ile uğraşan yaşlılar, emekli ve sakat olanlar sosyal haklarını kaybetmeyi göze alamayanlar kendi istekleri ile geri dönmüşlerdir. Bulgaristan Hükümeti, zorla göçe zorladıkları Türklere, pasaportlarını muhafaza edip, Türk kimliği almadıkları ve altı ay içinde geri döndükleri takdirde Bulgar vatandaşlıklarının halen geçerli olacağını, istedikleri zaman Türkiye’ye gidip gelebileceklerini, tüm mal varlıkları ve bankalardaki nakitlerine ve sosyal haklarına kavuşacakları açıklamasını yapmıştır. Bu vaadlere inanıp geri dönenlerin çoğu eski ev ve köylerine yerleşememişler, eski işlerini ve mesleklerini yapmalarına izin vermemişlerdir. Bu arada, sınırdayken, Türklere, Bulgar rejimini ve dilini kabullendiklerine dair belgeler imzalatmışlardır. Geri dönen soydaşlarımıza resmen “burun sürtme” politikası uygulayan Bulgar yöneticiler, bunun yanında bir çok zorluklar çıkararak ve işlemleri uzatarak tampon bölgede bazı soydaşlarımızı günlerce bekletmişlerdir. Birlikte Türkiye’ye geldikleri aile ve akrabalarından ayrı dönenleri de geri çevirip Bulgaristan’a dönmelerine izin vermemişlerdir. Haziran 1989 yılında başlayıp, Mayıs 1990 tarihine kadar geriye dönenlerin sayısı 133.272’yi bulmuştur (Konukman, 1990, 70).

### 3.2.4. 1990’dan Sonra Gelen Türk Göçmenleri

Bulgaristan ve Iraklı Türklere için 1990’lı yıllar bir dönüm noktası olmuştur. Türk soydaşlara yönelik tutum giderek kapalı ve dışlayıcı bir politikaya dönüşmüş, gruplar arasında olan ayrışma, gruplar içinde de aynı etkiyi göstermiştir. Gerek Bulgaristan, gerek Iraklı Türklere baktığımızda eski göçmenlerin hemen hemen hepsi vatandaşlık almışken, yeniler, vatandaşlıktan ziyade ikamet tezkeresi bile almakta zorlanmışlardır. 1989 göçmenleri ve öncesinde gelenler çifte vatandaşlık hakkı elde etmişken, 1990 sonrası gelen Türk göçmenlerin vatandaşlık elde etmeleri halen istisnadır. Reel Sosyalizmin son bulmasından sonra ekonomik bunalıma giren Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçler devam etmiştir. Bir çok Türk göçmen iş bulabilmek için Türkiye’ye giriş yapmıştır. 1993-1996 yılları arasında yaklaşık 200.000 Türk ve Pomak yasadışı yollarla Türkiye’ye gelmişlerdir. Bu sefer, Önceki gelen Türk göçmenlere gösterilen misafirperverlik açık bir şekilde değişim göstermiştir.

Göçü engellemek isteyen Türk yetkililer vize alımını zorlaştırarak göç hareketi az da olsa yavaşlatmışlardır. 2001 yılından itibaren esnek vize politikaları ve Türkiye’nin geçici afları sayesinde girişler yasadışı olmaktan çıkmıştır. Bulgaristan’dan Türkiye’ye 90’lardan itibaren göç eden Türklere büyük çoğunluğunu 19-55 yaş arası kadınlar oluşturmaktadır. Bunun en geçerli sebepleri, ev işlerinin sorumlusu olarak hala kadınların görülmesi diğeri ise küreselleşmenin yaratmış olduğu emek göçünün kadınsılaşmasından dolayıdır. Yoğunlukla 89 ve öncesi göçmenlerin 90 sonrası gelenlere göre eğitim



seviyelerinin yüksek olması haliyle bu göçmenlerin hızlıca iş bulmasını sağlamıştır. 89 ve öncesi göçmenler beyaz yakalı statüsünde ve memuriyet işlerinde çalışmışken, 90 sonrası göçmenler daha çok imalat sanayi, bakıcılık, ev işi gibi işlerde çalışarak mavi yakalı statüsünde bulunmuşlardır (Danış-Parla, 2009, 139-144). İmalat sanayinin özellikle tekstil sektörünü ele aldığımızda Bursa'nın tekstil merkezi olması bu iş sektörünün sağladığı olanaklar bazı göçmenlerin Bursa'ya yerleşmelerine neden olmuştur (İhlamur-Öner ve Öner, 2016, 124). 1990 sonrası gelen Türk göçmenler arasında vatandaşlık edinme sürecinin nasıl işlediğine dair bilgi sahibi olmamaları, yabancılar şubesine gitmekte çekimser kalmaları, ısrarcı davranıp vatandaşlığa başvurma yollarını bilenlerinde yıllardır başvurularının sonuçlanmadığından yakınmaktadırlar. Bu konuda Balkan Türkleri Dayanışma Derneği, vatandaşlık kazandırmada kolları sıvamış, en önemli faaliyetleri bu yolda İçişleri Bakanlığı'na yaptıkları başvuru göstergesi, yeni göçmenlerin kendi imkanları dahilinde vatandaşlık almakta ne kadar zorlandıklarının bir diğer göstergesidir (Danış ve Parla, 2009,145).

### Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan göç, bireylerin, grupların zorunlu veya gönüllü olarak yaşadıkları bölgeden, ekonomik, sosyal, siyasi ve doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmeleridir. Göç olgusu, tüm çağlar boyunca ülkemizi ve milletimizi de yakından ilgilendiren bir sosyal olgu olarak yaşamımızın her yönüne etki eden bir süreçtir. Göç sürecinde bireyler veya gruplar, tekrar bir sosyalleşme yaşayarak gittikleri bölgede bütün ilişkileri yeniden kurmak zorunda kalmaktadırlar. Küreselleşme ile hız kazanan uluslar arası göçlerin ise bu ilişkileri ve sorunları daha da karmaşık hale gelmekte, yerel yönetimler ve uluslar arası örgütlere kadar, herkesin çözüm üretmeye çalıştığı çok boyutlu bir sorun haline gelmektedir. Göçmenlik genelde, bireylerin kendi özgür iradeleriyle, bireysel rahatlık, güvenlik ve haklarının korunduğu bir hayata kavuşabilmeleri nedenleriyle göç etme kararlarını aldığı bütün durumları içine almaktadır. Bu bağlamda göçmenler ekonomik ve sosyal statülerini düzeltmek, gerek kendileri, gerek ailelerine ilişkin beklentilerini gerçekleştirmek amaçlı bir ülkeden veya bölgeden başka bir ülke veya bölgeye gitmek zorunda kalmaktadırlar. Göç ve göçmenlik olgusu ülkemiz açısından ele alındığında, söz konusu durumdan etkilenmiştir. Türkiye stratejik ve coğrafi konumu dolayısıyla, göç tarihi boyunca geniş anlamda göç hareketlerinin sonuncu durağı olmuş ve yine milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır.

Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göç hareketlerinin en büyüğü ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türkler'dir. 14. yüzyılın ikinci yarısında Balkan topraklarını himayesi altına alan Osmanlı Devleti, uygulamış olduğu iskan politikaları ile bölgede yoğun bir Türk nüfusunun oluşmasını sağlamıştır. 1878 yılında, 93 harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Berlin Antlaşmasının imzalanması ile Anadolu'ya başlayan göçler, 1950-51 göçünde iskanlı göçmen olarak kabul edilmiş, 1968 göçü ise yakın akraba göçü ismi altında, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi amaçlı gerçekleşmiş, 1989 göçü ise kitlesel göç olarak gerçekleşmiştir. Bu göçler gerek Türkiye ve Bulgaristan açısından, gerek Türk göçmenler açısından türlü etkiler yaratmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türkler ile ilgili yapılan çalışmaların önemli kısmı 1989'da zorunlu göç kapsamında gelen göçmenleri içermektedir. Bu göçle gelen Türkler doğrudan Türk Vatandaşlığına geçmişlerdir. Bu göç ile gelen Türklerin bir kısmı Todor Jivkov iktidarının son bulmasıyla birlikte rahat edeceklerini düşünerek tekrar geri dönmüşler fakat umduklarını bulamamışlardır. 89 göçünün kadın ve çocuk boyutu incelendiğinde, çok sınırlı sayıda çalışma olduğu, hatta çocuklar açısından hiçbir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Psikolojik yönden incelediğinde ise sadece bir çalışmaya rastlanılmaktadır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler başlarda her ne kadar uyum ve çeşitli sıkıntılar yaşasalarda, Bulgaristan'daki dil, din, ulus ve kültürel bakımından yaşadıkları asimilasyon politikalarından kurtulmaları ve Türkiye'de daha rahat bir hayata kavuşmaları onların psikolojik yönlerini olumlu yönde etkilemiştir. Göçmenler genellikle Marmara ve Ege bölgelerine yerleşmişlerdir. Bunun nedeni ise daha önce gelmiş akraba ve dostlarının da bu bölgelere yerleşmiş olmalarıdır.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türkler hakkında, ülkemizdeki birçok yerli halkın, onları Bulgar olarak bilmeleri ve dışlanmaları Türk-Müslüman göçmenleri oldukça rahatsız eden konuların en başında gelmektedir. Bu hususla ilgili yerli halkı bilinçlendirme çalışmaları yapılması altı çizilmesi gereken bir konudur. Göçmenlerin çoğu en az ilkokul ve lise mezunlardır, Üniversite mezunu olanlarda azımsanmayacak kadar önemli sayıdadır. Türkiye'ye geldiklerinde göçmenlerin yaşadığı diğer bir sorun ise çocuklarının Bulgaristan'da el yazısına alışkın olmaları nedeniyle, Türkiye'de düz yazıya geçmeleri ve düz yazı yazma konusunda oldukça sıkıntı yaşamalarıdır. Çalışma hayatı içerisinde etkin olan göçmenler, kadın-erkek çalışmakta ve ekonomik anlamda çabuk toparlanmaktadırlar. Bir çoğu Bulgaristan'dan meslek sahibi olarak gelen kalifiye göçmenler, yerleştikleri bölgenin gelişimine de katkıları olmuştur. Kadın-Erkek çalışarak ekonomik alanda çabuk yükseldikleri için bazı yerli halk tarafından ötekileştirildiği, yapılan araştırma ve mülakatlar sonucu elde edilmiştir. Kendilerinin Bulgaristan asimilasyonundan kaynakladığını



ifade ettiklerini, “Bulgaristan göçmeni” olduklarını ifade edememeleri durumunun asıl sebebi yeni çalışmalarla araştırılmalıdır. Göçmenlerin Türkiye’ye entegrasyonları hususunda bu tür çalışmalar kuşkusuz çok önemlidir.

Başka bir sorun, bazı yerli halkın ve eski gelen göçmenlerin, 1989 göçmenleri için yapılan konut yardımından faydalanamamalarıdır. Göçmenler tarafından 89 göçmenlerine yapılan konut yardımının parasınının tamamen Avrupa Birliği’nden geldiği ve sadece bu amaçla kullanılmasının da AB şartı olduğu düşünülmektedir. Göçmenlerin kendilerini bu tür konularda mağdur hissetmesi devlet kurumlarının kamuoyu bilgilendirmesi ve göçmenlerle ilişki noktasında eksik kaldığını göstermektedir. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda 1989 yılında gelen Türk göçmenlerin bir kısmı ikili anlaşmalarla çifte vatandaş hakkı kazanırken, bugün daha eski gelen göçmenler çifte vatandaşlığa geçmek için dernekler vasıtasıyla Bulgaristan’a müracaatta bulunmaktadırlar. 1989 yılına kadar asimilasyon politikalarına maruz kalan göçmenler, Bulgaristan’ın AB’ye girmesiyle çifte vatandaşlığa daha sıcak bakmaktadırlar. Bu vesileyle Avrupa ülkelerine gidebilme ve oranın imkanlarından yararlanma olanağı bulmaktadırlar. Çifte vatandaşlık statüsü, bir yandan Türk-Bulgar ilişkilerinde dostluk ve işbirliği ortamının da yaratılmasına katkı verilebileceğinin de bir göstergesidir. Kimi Türk göçmenlerde artık Türkiye yerine direkt Avrupa ülkelerine göç edip yerleşmektedirler. Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti ve dernekler artık Bulgaristan’dan yapılan göçlere sıcak bakmamaktadır; nedeni ise Bulgaristan’daki Türk varlığının ve Türklüğün devam etmesini istemeleridir.

Göçmenlerin yeni yerleşim yerlerine uyum sürecinde göçmen sivil toplum kuruluşlarının birçok önemli etkene sahip oldukları bilinmektedir. Göçmen STK’lar hemşehri dernekleri gibi tampon görevi gören bir birliktelik sonucu oluşan kuruluşlardır. Bir yandan yeni mekanlarına alışmaya çalışan diğer yandan birçok sorunla karşılaşan göçmenler içine düştükleri olumsuz durumlardan rahata kavuşmak anlamında sivil toplum kuruluşları etrafında örgütlenmektedirler.

#### KAYNAKÇA

- Acaroğlu, T.M. (2007). *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar - I- II*. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay.
- Adıgüzel, Y.(2013). Dayanışma Ağları Üzerinden Eskişehir’de Siyaset ve Göçmenlik Algısı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, S. 27, s. 73-94.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Ağanoğlu, H.Y. (2001). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi: Göç*. İstanbul: Kum Saati Yay.
- Akıncı, B., Nergiz, A., Gedik, E. Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, S. 2, ss.58-83.
- Atabay, M. (2012). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*. S.13, s.59-72.
- Baklacioğlu Özgür, N. (2006). Türkiye’nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmenleri Dernekleri: *Beklentiler, Roller ve Sorunlar*. S. C. Mazlum ve E. Doğan (der.), Sivil Toplum ve Dış Politika: *Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler içinde*, İstanbul, Bağlam Yay.
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin Aktarımında ve Yaşatılmasında Göçmen Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.3, s.193-206.
- Çam, F. (2014). *Avrupa Birliği Göç politikaları, Makedonya, Bulgaristan*. Türkiye, Ankara: Alter Yay.
- Çeçen, B.(2016). *Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Göçmen Derneklerinin Rolü*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çolak, Filiz. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu*, S. 14, ss. 113-145.
- Danış, D. (2014). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. *Birikim*, No.184-185, s.216-224.
- Danış, D., Parla, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 114, s.131-158.
- Dayıoğlu, A. (2012). 1984-89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü. N.E. Hacısalihoğlu, M. Hacısalihoğlu, (Ed.), *89 Göçü - Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç içinde*, İstanbul: BALKAR&BALMED, s. 269-340.
- Dedeoğlu, S. (2018). Türkiye’de göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1, Ankara: (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1595/17225.pdf>
- Doğanay, F. (1996). Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin yerleşimi. <http://www.balgoc.org.tr/gocmenyerlesim.html> 13 kasım 2017
- Giddens, A. (2010). *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları (2013). [www.goc.gov.tr](http://www.goc.gov.tr), Yay. no:4 Ankara.
- Gündüz, A.O. (2015). Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü (1989 Örneği). *Aşyan Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 2.
- Hocaoğlu, B. (2015). Ulus-Aşırı Siyasal Bir Aktör Olarak Türkiye’deki Bulgaristan Göçmenleri. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1.
- İhlamur-Öner, S.G. ve Öner, N.A.Ş. (2016). *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar içinde*. İstanbul: İletişim Yay.
- İçduygu, A. (2015). “Uyum Süreci Üzerine bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul” içinde, B.Akıncı, A.Nergiz ve E.Gedik (2015). (Ed.), *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, S. 2, ss. 58-83.
- Kamil, İ. (2016). Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, S. 2.
- Kirişçi, K. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. Ed. Buket Akıncı, Ahmet Nergiz ve Ercan Gedik, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, S. 2, s.58-83
- Kolukırcık, S. (2006). Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 30 No:1, s.1-13.
- Konukman, E.R. (1990). *Tarihi Belgeler Işığında Büyük göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*. Haz., Kutlay Doğan, Türk Basın Birliği Temsilcisi. Ankara.





- Lütem, Ö.E. (2012). 1984-89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü. N.E. Hacısalihoğlu, M. Hacısalihoğlu, (Ed.), 89 Göçü - Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç içinde İstanbul: BALKAR&BALMED, s.137-171.
- Lütem, Ö.E. (2016). Der., S. Gülfer İhlamur-Öner, ve N.Aslı Şirin Öner. *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar içinde.* , İstanbul: İletişim Yay.
- Ökmen, Ö. (2015). Uyum Süreci Üzerine bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. içinde, B.Akıncı, A.Nergiz ve E.Gedik (Ed.), *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, S. 2, ss. 58-83.
- Özcan, K.E. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özer, A. (2015). *Göç ve Aidiyet Bağlamında Bulgaristan Göçmenlerinde Kimliğin Yeniden İnşası: Mersin Örneği*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özlem, K. (2010). *Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özyürek, A.E. (2011). *Muhacirler (Bitmeyen Göç)*. Ankara: Alter Yay.
- Pınar, M. (2017). 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler Ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası. S. 89 *YYÜ Edebiyat Fak.Tarih Böl.*, 2014. <http://www.atam.gov.tr> .
- Sayar, A. (2017). *İzmir Sarıncı Beldesi'ndeki Bulgaristan Göçmenleri ve Toplumsal Diyalog Ağları*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Şimşir, B.N. (2012). *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Ankara: Bilgi Yay.
- Şirin, N.A. (2014). 1989 Zorunlu Göçü ve Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Tekirdağ'daki Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma. *Kocaeli: Uluslar arası Balkan Konferansı*.
- Ulukan, N.C. (2008). *Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan'dan Göçmenleri Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ulutürk, R. (2017). *Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi*. İstanbul: Akademi Basım Yayın.
- Ulutürk, R.(2017). *Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türk'ü 50 Yıllık Mücadele*. İstanbul: Akademi Basım Yayın.
- Vatansever, E. (2014). Bulgaristan Türklerinin Hakları ve Demokrasi Döneminde Bulgaristan Türkleri (1989 ve Sonrası). Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Kocaeli: *Uluslararası Balkan Kongresi*, 139.
- Yeşilbahçe, Z. (2008). *Ata Topraklarından Anavatana Anılar*. Bursa: Dizgi Ofset.
- Yeşilbahçe, Z. (2015). *Özgürlük ve Dayanışma Çınarı Bal-Göç*. Bursa: Bilal ofset Basım Yayın.